

Wittgenstein szövivője Tóth László: *Wittgenstein szövivője avagy Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényéhez*, Gondolat Kiadó, 2018.

Tóth László könyvének teljes címe „*Wittgenstein szövivője avagy Mondatok a 'mondatlan' és 'mondhatatlan' regényéhez. Versek*”. A kötet cím önmagában is a létezés kimondhatóságával viaskodó szerepkörében mutatja fel a szerzőt. Teljes szövegvilága a megszólalásban testet öltő mondatra irányul. Újra és újra neki-rugaszkodik a megnevezés fáradságos-gyötrelmes aktusának, ám – bevallva-bevallatlanul – minden mondata első mondat marad. Igen, Tóth László művészi küzdelme is azt igazolja, hogy költő az, akit minduntalan megállítanak a szavak, akinek nem átetszően könnyű nyersanyag a nyelv, aki konok kitarással keresi az átjárót a megnevezhető és megnevezhetetlen, a mondható és mondhatatlan, a nyelv előtti és nyelv utáni állapot között. A keresés útja – megtorpanásokkal, kanyarokkal, kitérőkkel, hol zsákutcákkal, hol biztató távlatokkal – lírai dokumentumokat szül, ezekből viszont (ahogy a könyv címe is jelzi) egy személyiség életregénye rajzolódik ki.

Könyvének első darabja *A nyelv előtt* látszólag teoretikus előszó, nyelvbölcseleti summázat. Annak körvonalazása, amiről – a wittgensteini *Tractatus Logico-Philosophicus* (Logikai-filozófiai értekezés) axiomatikus kijelentése szerint – nem lehet beszélni. Arról hallgatni kell. A Tóth László-szövegekben is tárgya van a hallgatásnak. *A nyelv előtt*ről szóló fejtegetésén túl maguk a versciklusok győznek meg arról, hogy az itt megfigyelhető emberi hallgatás csakis a működő nyelv, az artikulált beszéd közegében lehetséges. *A nyelv előtt* azonban (a szerzői intencióknak megfelelően) elsősorban szöveg nélküli vezérvers, az írást megelőző élet „jelzése” (az itt paradox módon magyarázó szöveggel mégis teleírt) szöveg-hiányt demonstráló fehér papírral.

„A nyelvvel rögzített vers a végtelen végesítése” – írja Tóth László. Az első ciklus (*Ma Isten maga*) ennek a munkának a fázisait tárja fel. Nem nyelvértelmezéseket kapunk, sokkal inkább az eleven nyelv működésébe pillanthatunk bele. *A versen túli* című nyitóköltemény egyszerre kezdet és vég. Kezdet egy versgyűjteménynek, ám – ha a szövegeket valóban a végtelen végesítésének tekintjük – az út végéről szól meg. Az útra reflektál, amelynek során a dolgok

saját lététől az észlelés-kiválasztás-érzékelés folyamatában eljutunk a dolog bennünk létéig. Innen pedig a dolgokat megnevező, de a dolgok lényegét birtokolni képtelen személység teljes elbizonytalanodásáig („mert torkára csavarodik minden / papírra írt sor”). A ciklus első versének mondatára („És nézi / amint az ég odafentről / lassan olvasni kezdi őt”) természetes módon rímel a ciklus utolsó sora („Ma Isten maga a nyelv”). A nyelv ebben a vonatkozásrendszerben nemcsak a reflexió és önreflexió koordinátarendszere, de minden – emberi szemmel felfogott – létező totális tere. Zárt tér ugyan az *Ádám visszatér* tanúsága szerint („a nyelv kezd beszélni magát mondja Ádámban / miközben Ádám is magát mondatja vele”), ugyanakkor éppen határoltága engedi sejteni a nyelven túli teljességet: „a gombostűfejnyi szököztí térben / milliónyi láthatatlan pitypangszirmával virít / a kimondhatatlan”.

A ciklust végigolvasva szorongáskeltő felismerésre juthat az olvasó: az én kifejezhetetlen. Tóth László versei persze messzebbre és mélyebbre jutnak ennél a kijelentésnél, egészen a megélt identitás, a vágyott sorségység, a fizikai-szellemi önérzékelés lírai tárgyiasításáig. Csakhogy ez a megnevező tárgyiasítás nem hozza el a kívánt bizonyosságot: „Minden mondatom áthúzható, / minden, mi voltam, örök.” – – – „Minden szavam balga bölcső, / minden szavamon seregni heg.” – – – „Minden mondatomhoz úgy jutok el, / ahogy első szavához a kisgyerek” (*Minden szavam, mondatom*). A ciklus – kis túlzással az egész kötet – alapfeszültségét a saját lét megélésének, megragadásának, kimondásának és tanúsításának küzdelme adja. Ami szavakkal ebből a szándékból megvalósítható, az időlegesen megajándékozhat az önértés, öntudat harmonikus nyugalmával: „Korán, nagyon korán ébresztettek ma a szavak. / S én felnyitottam lassan a szemem, / és a szemközi tükörben láttam: / visszakaptam tőlük / arcomat”. Ezzel szemben viszont mindig ott az emberi-művészi kétség, nem is feltétlenül a nyelvhasználat hatékonyságát illetően, inkább a saját lét töredékességének élményével kapcsolatban: „Mondatunkhoz olykor mi csak a csend vagyunk” (*A kép nyers*).

A *Wittgenstein szövivője* őszinte könyv. A kimondás lehetetlenségét vélhetően könnyebb megállapítani a tudományos értekezés objektivitásával, mint lírai



közvetlenséggel (az életmű utolsó harmadához közeledve) – a poézis minden illendőségét levetve – egyszerűen bevallani. A beszéd kényszere és a beszéd lehetetlensége ez. Az *Őszikéket* író Arany Jánost idéző *Verjed, pengesd* ciklus talán a legkeserűbb szakasza ennek a könyvnek. *A toll* nyitódarabként végletesen alulstilizált (s ha már Arany Jánosra hivatkoztunk, nem is a kései, hanem az '50-es évek eleji Arany-léhangulatot idézi inkább). Akár a retorizált *Letérszem a lantot*, akár a fájdalmasan fanyar és (ön)ironikus *Írószobám* világát tekintjük, csupán szelíd előzményei Tóth László könyörtelen szerepértékelésének (*Túl a negyvenötön..., Indigó-búcsúztató, A Szép új világ utcában*).

A *Korszakváltás* ciklus címadó verse a „mondatlan” és „mondhatatlan” regényének főhősét, a kötet elején még a nyelvfilozófia függőnye mögé húzódó lírai ént vonja be fokozódó intenzitással a felépülő szövegvilágba. Paradox, mégis természetes, hogy ennek az éneknek a körvonalai annál bizonytalanabbak, minél több művészi figyelem irányul rá („most kapcsolódik össze bennem a volt a lesz-szel. Hogy most lettem több magamnál, s ezentúl az is én vagyok, aki nem” (*Korszakváltás*). Hozzá kell tennünk, nem az önmeghatározás problematikája az elsődleges ebben a folyamatban. Sokkal inkább a saját lét megteremtésének, birtoklásának, a világban való hiteles jelenlétnek a vágya, s ezen vágy beteljesíthetlenségének sejtése: „Valamit óhatatlanul félrerajzolunk / Valamit mindig túlírunk / – – – Mintha kint maradtunk volna abból / Amiben menthetetlenül bent vagyunk” (*Valamit óhatatlanul*).

Az *univerzum szíve* ciklusig sorjázó szövegek felfoghatók úgy is, mint lírai előtanulmányok, mint versdokumentumok a vágyott és tervezett önértelmező kompozíció megírásához. Csakhogy ez a kompozíció – sokszori nekirugaszkodás ellenére – nem születik meg, nem véglegesül. A szándék viszont a verscímekekből, szerzői paratextusokból pontosan nyomon követhető (*Ahogy Beléd hatolt... Előtanulmány egy lehetséges verses önéletrajzi szimfónia első tételéhez*). Az én és a világ megragadásának vágya

nem kizárólag (és nem elsődlegesen) művészi probléma. Egzisztenciális érdek, hogy visszataláljunk ahhoz az egészképzethez, teljességélményhez, amely a gyermeknek és a mitikus ősidők emberének egyaránt természetes látásmódja: „ó / boldog / boldog gyermekkor / amikor még egyetlen kulccsal / nyitottad magad előtt / s zárhattad mögöttem / az egész világot” (*Kulcs*). Az *univerzum szíve* ciklusban erőteljesebb, de az egész kötetre jellemző az a kettősség, amelynek egyik pólusa a közvetlen személyes életvallomás (gyermekkort, szülőket megidéző versek), másik pólusa viszont az egyetemes emberi létérzékelés megfogalmazása. „lárva-létünket levetve – az univerzum szíve vagyunk” – írja édesapja halálával s vele mindannyiunk mulandóságával szembesülve, ugyanazon szövegben ötvözve a testben tárgyiasuló identitás egyediségét és a lelkek, az önreflexív tudat elvont közösségét.

Tóth László lírai emlékezete szépítés nélkül idézi meg az egyéni sors töredékességét, az önmagához eljutni kívánó én sérülékenységét. Beszédmódja mégsem nélkülözi a humort és az iróniát. A *filozófus macska* csakúgy, mint ezen ciklus többi darabja, gazdag intertextuális kapcsolat- és utalásrendszerbe illeszkedik, „megnyitva” ezzel az individuum világát, tágasabb narratívába helyezve a személyes múlt apró darabkáit. A hang egyre felszabadultabb, egyre nagyobb lélegzetű (de aztán újra kis szakaszokká töredező) szövegek következnek a *Helyett* ciklus szókimondó darabjaiban. A *Kisded értekezések* és a *Delphoi trafikos* szövegei az ironikus megszólalás irányába mozdulnak el, a megértés és kimondás ünneplés pontosságát és véglegességét tagadva. Talán az sem véletlen, hogy a könyv címe annak utolsó szövegében formálódik meg (*Wittgenstein szóvivője. Egy lehetséges ciklusból*). A ciklus viszont egyetlen versével (*lassan el-*) a hallgatáshoz közelít. Tóth László könyvének hallgatása viszont azzal a felismeréssel ajándékozott meg bennünket, hogy az érző lélek csöndje mindig szavakra épül.

Gerliczki András